

A közmunkaadók

A közmunkaadók gazdasági és társadalmi szerepe

A közmunka, mint a közösség tagjai által végzett, központilag irányított kötelező munkaszolgáltatás az adózás legkorábbi rendszeres formájaként jelent meg a folyamvölgyi kultúrákban a Kr. e. VI–IV. évezredben, majd néhány ezer év múlva a törzsi társadalmakban is. Ezt az adónemet a mai Palesztina területén a Kr. e. IX–VI. évezredben nagy valószínűséggel már néhány korai városi közösségben alkalmazták. A közmunka az ókori gazdasági és politikai rend fejlődésének előfeltételeként határozható meg, amely nélkül nem valósulhatott volna meg az öntözéses mezőgazdasági termelés, a védelmi funkciók gyakorlása és a középítkezések kivitelezése. A közmunkák felhasználásával az állam fizetőeszköz, redistribúció és központi költségvetés hiányában is biztosítani tudta a termeléshez szükséges anyagi eszközöket és az uralkodáshoz szükséges társadalmi bázisát. Ezek az első hatalmak a Kelet-Mediterrán térségben nem csak létrehozták az öntözőrendszereket, de megszervezték a termelést, a termények társadalmi elosztását, ezzel megteremtve a terményadózás infrastrukturális feltételeit is.¹ Kiterjedt piaci lehetőségek és fejlett pénzügyi adminisztráció hiányában kizárólag az adóztatásnak ez a primitív formája teremthette meg az uralom gyakorlásának anyagi bázisát.

A fejletlen társadalmakban megállapított közmunkáknak vagy közmunkaadóknak, három fő típusát különböztethetjük meg az igénybe vett emberi tevékenységek, a termőföld és a nyersanyagok felhasználása, az építő munka és a katonai szolgálat alapján. Az első a termeléshez, a mezőgazdasági és a kézműves termékek beszolgáltatásához, a második a szakrális és profán, illetve a védelmi célú középítkezésekben való részvételhez, a harmadik a kötelező katonai szolgálathoz köthető. Ezeknek az alkalmazása azt jelentette, hogy a szabadok már közvetlenül a neolitikus forradalmat követően a Kr. e. VIII–V. évezredben „munkával és vérrel fizették az adót.”² A közmunka volt a legfontosabb eszköze a modern adórendszer és gazdaság kifejlődésének, mert teljesítése segítette megszilárdítani a főnöki hatalmat, és lehetővé tette az első közösségi feladatok megvalósítását. Valójában a közmunka hozta létre és stabilizálta az eltérő vagyonú és különböző politikai jogokkal rendelkező társadalmi rétegek egymáshoz való viszonyát, az irányítók és az irányítottak kapcsolatát. Ez a munkaszolgáltatón alapuló adófajta széles körben elterjedt volt az ő- és az ókorban, és évezredekkel később is megőrződött számos kultúrában. Még a Kr. u. XIX. században is találtak olyan, az észak-afrikai tuaregeknek alávetett csoportokat, akik nem csak pénzáddal tartoztak a felettük uralkodó törzseknek, de meghatározott munkateljesítménnyel is. Ugyanezt a szolgáltatási formát figyelhetjük meg³ Belső-Afrika kizárólag kovacsokból álló falvaiban és Új-Guinea fazekas településeiben, akik az adójukat a hatalom számára végzett munkaszolgáltatással rótták le.⁴ Az Azték Birodalomban is voltak a behódoltak között építő falvak, amelyeknek népessége kizárólag közmun-

kával adózott, és a paloták, templomok, gátak építését végezték. Ennek a munkakötelezettségnek néhány kultúrában önálló nevet adtak. A hettitáknál luzzinak Asszíriában és Arraphában ilku-nak nevezték.⁵ A közmunka-kötelezettség a legtöbb civilizációban súlyosan nehezedett az alárendelt közösségekre. Tudományosan igazolható, hogy Mezopotámiában már az első terményadók kivetése előtt jelentős munkakötelezettségeket állapítottak meg. Az embereket utak, csatornák, gátak építésére és karbantartására, katonai szolgálatra és a szántók megművelésére is kirendelték.

Annak ellenére, hogy az eddig feltárt bizonyítékok nagy része az öntözőrendszerek fenntartására irányuló közmunkáról szól, nyilvánvaló, hogy ezt megelőzően ezeknek a rendszereknek a kialakítása is csak ebben a formában történhetett. Azért, hogy az öntözéses gazdálkodás által megtermelt bőséges termésre terményadót vethessenek ki, szükség volt a vízművek kiépítésére, ami önkéntes munkával, szervezetlenül nem volt lehetséges. Erre a munkára emlékezik metaforikus tömörséggel egy babiloni királyi felirat, amelyben az uralkodó azzal dicsekedett, hogy összegyűjtötte embereit: „nagy erőmmel készítettem őket dolgozni, és a csatorna két partját félelmetes hegyekké alakítottam át.”⁶

Babilonban évi 48–120 munkanap robotot teljesített minden család az öntözőrendszerek fenntartásában.⁷ Ezekben az ókori alluvialis földközösségekben az államnak járó földmunka nagyságrendje elérte családonként a havi 4–10 napot, amit egyenetlen módon, szükség szerint vettek igénybe öntözési-építkezési munkálatokra. Ez a kötelezettség azonban nem személyre szólt, az adókötelezettség alanya a család volt, ahol a családfő jelölte ki azt a személyt, aki a munkát elvégezte.⁸ A babilóniai Iszin uralkodójáról Lipit-Istarról feljegyezték, hogy alattvalóit csak havonta 6–10 napra hívta be közmunkára, ami abban a korszakban szociális újításként hatott. Az adózók hat-tíz munkanapnyi teljesítményének elsajátítása egész évre vetítve 70–120 munkanappal számolva az egyén munkaerejének 30 százalékos megadóztatását jelentette.⁹ Egyes kultúrákban a szabályozás ennél megterhelőbb lehetett. A Kr. e. II. századi kínai közmunka-kötelezettségek súlyát jelezte, hogy egy öttagú parasztszaládból két főt rendszeresen kirendeltek hivatalos közmunkára,¹⁰ ami a népet annyira meggyötörte, hogy sok esetben megtagadták a munkák végrehajtását és elmenekültek.¹¹ A közmunka-kötelezettség teljesítése nem szűnt meg az ókorban, és a Kr. u. XVIII. században is kötelessége volt az arab sejkeknek, hogy a központi igazgatás által elrendelt csatornaépítést az embereikkel elvégeztessék.¹²

A jelentős anyagi és fizikai megterhelés ellenére a közmunkák teljesítésében a közösségek egységét, az irányítók és az irányítottak közötti szolgáltatás és ellenszolgáltatás egyensúlyát is

1 Osztrovityanov, Jurij–Szerbalova, Antonyina: A keleti társadalom genotípusa. In: Az ázsiai termelési mód a történelemben. Gondolat, Budapest 1982. 199.

2 Djakonov, Igor, Mikhailovics: Az ókori Közel-Kelet társadalmá. ELTE Ókori Történeti Tanszék Budapest. 1972. XVI.

3 Somló, Bódog: i.m. 388.

4 Somló, Bódog: i.m. 387.

5 Djakonov, Igor, Mikhailovics: i.m. 53.

6 Postgate, Nicholas: Early Mesopotamia: Society and Economy at the Dawn of History. Routledge 1994. 182–183.

7 Djakonov, Igor, Mikhailovics: i.m. XVI.

8 Djakonov, Igor, Mikhailovics: i.m. 183.

9 Herzog, Roman: i.m. 207.

10 Balázs, Étienne: i.m. 46.

11 Ho Csang-csün Értekezések a sóról és a vasról /Fordította: Gale, E. M./ Leiden 1931. 96.

12 Klengel, Horst: (1985) 120.